

# הרב יעקב מאיר: בין מסורתיות למודרנה

## שעת חינוך

כתיבה | תניה רגב – עמותת יסודות המרכז לליבון ענייני תורה ומדינה

שכבת גיל: חטיבת ביניים  
משך הסדנה: 2 שיעורים

### רציונל לבחירת הנושא:

הרב יעקב מאיר שימש כרב הראשי הספרדי הראשון, בין השנים 1921-1939. הוא התמנה לאחר שנים ארוכות בהן בנוסף לעיסוקו התורני, היה מעורב אף בפעילות חברתית בנושאים אותם ביקש לקדם. במובנים רבים עמדה פעילות זו בהלימה לערכי תנועת המזרחי שהפכה לימים לציונות הדתית: פתיחות כלפי השכלה כללית, חיי עמל לצד חיי תורה וכן החיבור בין הדת והלאומיות. בשיעור זה נבקש להכיר צדדים שונים במפעלו של הרב יעקב מאיר ונעמוד על הקשר בינם ובין זהותה של הציונות הדתית בת זמננו. השיעור מיועד לתלמידי חטיבות הביניים.

### מטרות:

בתחום הערכים – היכרות עם ערכים דוגמת פתיחות ואחדות הקיימים בתפיסה הציונית-דתית.

### מושגים מרכזיים שיילמדו בשיעור:

ישוּב ישן, תנועת 'המזרחי', (מסורת/ מודרנה).

### משאבי הלמידה:

אמצעי הקרנה.

## דרכי הערכה:



מטלה קבוצתית – דיווח למליאה.

## מקורות מידע:



מלכה כ"ץ, האם היה הרב יעקב מאיר איש המזרחי או אגודת ישראל? לשאלת עמדתו הפוליטית-הדתית של הרב הראשי הספרדי 1921-1939, פעמים 142-143.

## מבנה השיעור/פעילות:



- שלב א – פתיחה במליאה
- שלב ב – הצגת שאלה
- שלב ג – עבודה בקבוצות
- שלב ד – איסוף וסיכום

פרוט מפורט פלייליך

שלב א – פגישה במליאה

הציגו בפני התלמידים את תמונתו של אליעזר בן-יהודה (נספח), מחדש השפה העברית.

שאלו: מי האדם הזה? מה אתם יודעים עליו? מה ניתן לשער אודותיו מתמונתו?

הצעה חלופית: ניתן להקרין את פתיחת הסרטון העוסק [בדמותו של בן-יהודה](#) או לבקש מהתלמידים לעיין בערך בויקיפדיה כהכנה לשיעור, ולדלות באמצעות זאת פרטים בנוגע אליו.

אספו את הפרטים הבאים – ו/או הוסיפו על דברי התלמידים:

- מחיה השפה העברית.
- חי ופעל בירושלים בסוף המאה ה-19 ובראשית המאה העשרים.
- מתח ביקורת על הישוב הישן (האשכנזי) ועל אורחות חייהם.
- בקרב חלקים מן הישוב הישן נחשב כופר משום שביקש להפוך את לשון הקודש לשפת דיבור יומיומית.
- ייסד את עיתון "הצבי" בו פרסם את חידושיו בעברית, תרגם סיפורים משפות זרות וכן הביע את עמדותיו נגד אורח החיים של אנשי היישוב הישן בירושלים.

הציגו בפני התלמידים את תמונתו של הרב יעקב מאיר, הרב הראשי הספרדי הראשון.

בקשו מהתלמידים לשער – מי הוא האדם, במה עסק, מה היו השקפותיו?

ציינו: הרב יעקב מאיר חי אף הוא בירושלים בשנים הללו. בניגוד לאליעזר בן יהודה נולד הרב בירושלים (בשנת 1856) בצעירותו למד תורה ואף נשלח כשד"ר<sup>1</sup> לבוכרה על מנת לאסוף תרומות עבור אנשי ירושלים. מאוחר יותר נבחר לוועד העדה הספרדית ואף כיהן בבית הדין.

בשנת 1889 ייסדו הרב יעקב מאיר ואליעזר בן יהודה את אגודת "שפה ברורה" שמטרתה להחיות את השפה העברית בארץ.

### שאלה ב – פתח שאלה

**שאלו:** מה לדעתכם עשוי לחבר בין שני אנשים אלה, שהאחד שייך לירושלים המודרנית, המשכילה, המבקשת לחולל שינוי ואילו השני משתייך ליישוב הישוב המסורתי, שאיננו מעוניין בשינויים שמביאה רוח הזמן?

אספו תשובות מהתלמידים.

להשלמת התמונה הציגו בפניהם את החלקים הבאים מתוך כתב הייסוד של האגודה:

א. חברה תתכונן בירושלים ושמה "שפה ברורה", היה לא תהיה החברה חברת משכילים, חברת קנאים וכד', ולא תתערב בענייני כתות ודעות, רק חברה עברית פשוטה בלי כל גוון מיוחד בדבר שאינה נוגע לתכליתה...  
ב.. (מטרתה) לשרש מקרב היהודים יושבי ארץ ישראל את לשונות העילגים, הז'רגון האשכנזי והספרדי וכד', המחלקות את לבות המדברים אותם ועושות אותם כמו לא היו בני עמים שונים, וגורמות פרוד הלבבות נורא בדעות ונימוסים ומנהגים, עד שהספרדי יקרא "יהודי" רק לספרדי ולא לאשכנזי, והאשכנזי יקרא "יהודי" לאשכנזי ולא לספרדי כידוע, והפרוד הזה הוא שעומד לשטן לכל דבר טוב ומועיל בחיינו הגשמיים והרוחניים, ולשונות העילגים האלה עושים אותנו לצחוק וללעג ולקלס ולביזיון לשכנינו ולעיני כל העמים, וגורמים שנהא וקטטה והתנגדות בין בני העדות השונות, וחסרי אונים אנו בגלל זה למלא את חובתנו לארץ מולדתנו וממשלתנו הרוממה ירום הודה...".

קראו יחד את הציטוט ובקשו מהתלמידים לציין אילו הצהרות הקיימות בכתב הייסוד של "שפה ברורה" הפכו את שיתוף הפעולה בין אליעזר בן יהודה והרב מאיר יעקב לאפשרי?

תשובות מתאימות עשויות להיות:

<sup>1</sup> שד"ר – שליח דרבנן. כינוי לאדם שנשלח ליהדות התפוצות על מנת לגייס תרומות למען היישוב היהודי בארץ. שער ד' - חינוך חברתי ערכי

- ההחלטה לייצר ארגון שאיננו שייך לקטגוריה דוגמת 'שמכילים' או 'קנאים' – אלא ארגון ענייני המקדם את המטרה לשמה הוקם.
- השאיפה לייצר אחדות בין כל הזרמים והעדות בירושלים
- החשש מפני הלשון העילגת השמה את היהודים לצחוק ולקלס בעיני שכיניהם.

ציינו בפני התלמידים: הרב יעקב מאיר שילם מחיר כבד על חברתו למשכילים דוגמת אליעזר בן יהודה ועל קידום מיזמים דוגמת אגודת "שפה ברורה":

בשנת 1906 התפנתה משרתו של 'חכם באשי' בירושלים. מדובר בתפקיד דתי רם מעלה המתווך בין הקהילה היהודית בירושלים ובין מוסדות השלטון העות'מני בקושטא. לקראת הבחירות בירושלים התקיים מאבק קשה בין שני מתמודדים ולבסוף זכה הרב יעקב מאיר במירב הקולות. ובכל זאת, לאחר כשנה, נאלץ הרב מאיר לוותר על תפקידו לאור לחצים שהופעלו מגבוה – במרכז השלטון בקושטא.<sup>2</sup>

הציגו שאלה: מדוע עורר הרב יעקב מאיר התנגדויות כה עזות שהצליחו להכריע את הכף נגד בחירתם של אנשי ירושלים? – הסבירו: הבחירות בירושלים למעשה לא היו בין שני מתמודדים, אלא בין שתי השקפות עולם שהתרוצצו בירושלים בראשית המאה העשרים.

### שאלה ג – כרטיס יאג לבאדנ

על מנת להבין את עמדותיו של הרב מאיר ואת האיום שהן ייצרו - חלקו את התלמידים לקבוצות, כל אחת מהן תעסוק בתחום אחר השייך לפעילותו של הרב מאיר (נספח 2), ויחד תיווצר תמונה מלאה של הכיוון אליו חתר בשנים הקודמות למינויו כרב הספרדי הראשון בארץ.

הנושאים: יחס לנשים, יחס להשכלה רחבה, אחדות בין הפלגים השונים בעם

### שאלה ד – איסוף איכאום

#### חזרו והציגו את השאלה בפני התלמידים:

הבחירות ל'חכם באשי' בשנת 1906 ציינו למעשה את המתח הגואה בין מי שהחזיקו בהשקפה מודרנית לבין מי שביקשו לשמור על אורחות החיים המסורתיות. במה ייצג הרב יעקב מאיר את הגישה המודרנית? – בקשו מנציג מכל קבוצה לענות על השאלה באמצעות הפריזמה בה עסקה קבוצתו.

<sup>2</sup> נתן אפרתי, העדה הספרדית בירושלים ת"ר – תרע"ז 1840-1917, ירושלים 1999 עמ' 56-63.  
שער ד' - חינוך חברתי ערכי

הרב יעקב מאיר תמך בתנועת המזרחי שקמה בשנת 1902 ולימים הפכה למגזר המכונה "הציונות הדתית". באיזה אופן מבשרים השקפתו ומפעליו של הרב יעקב מאיר את מאפייני הציונות הדתית כפי שאנו מכירים אותה היום?

## נספחים

### נספח 1 - תמונות

תמונתו של אליעזר בן יהודה (התמונה לקוחה מאתר הויקיפדיה)



תמונתו של הרב יעקב מאיר (התמונה לקוחה מאתר 'אישי ישראל')



שער ד' - חינוך חברתי ערכי

### כרטיס מספר 1

#### יחס לנשים

- מה היה מעמדן של נשים בירושלים של ראשית המאה העשרים, הימים בהם חי ופעל הרב יעקב מאיר? על מנת לענות על שאלה זו התבוננו בתמונה הבאה של נשים מתפללות בכותל המערבי:<sup>3</sup>



תמונת הנשים המתפללות בכותל לקוחה מארכיון עיר דוד.

- ❖ נסו לשער: מה היה אורח חייהן של נשים אלו: האם הן היו משכילות? באיזה גיל נישאו? מה היה סדר יומן?
- ❖ קראו את הציטוט הבא, הלקוח מדבריו של הרב יחיאל מיכל טיקוצ'ינסקי, מהדמויות הרבניות הבולטות של התקופה:

"יש אמנם חכמה ורעה גם בנשים. והיו וישנן ביניהן יחידות ומעטות שהן למופת. אבל בדרך כלל נמוך הסוג הזה מהסוג הגברי, ופחותה האישה הנקבה במדרגתה מן גילה הזכר.."<sup>4</sup>

- ❖ חזרו אל השאלות בסעיף הקודם ונסו לענות עליהן לאחר שקראתם את הציטוט הנ"ל. האם השערתכם השתנתה?
- ❖ להלן מספר פעולות שעשה הרב יעקב מאיר בסלוניקי – שם שימש כרב ראשי:
  - בשנת 1908, חודשיים לאחר מינויו כרב ראשי בסלוניקי, פעל הרב יעקב מאיר למען הקמת בי"ס לבנות הקהילה. שם למדו הבנות שיעורי עברית, היסטוריה יהודית, השכלה כללית, מלאכת יד. הילדות שבאו לביה"ס למדו מעט, אכלו ארוחה חמה, ולא שוטטו ברחובות.
  - הרב יעקב מאיר עודד משפחות מסלוניקי לשלוח את בנותיהן ללמוד חינוך בירושלים.
  - בשנת 1911 ביקר הרב יעקב מאיר במפעל לייצור טבק שם בדק שיש תנאים נאותים לעבודתן של הנשים הצעירות: הפרדה בין גברים ונשים, ומניעת עבודת כפיים של ילדות בנות שמונה עד שתיים-עשרה.
  - הרב דאג שנשים תיכתבנה בחברות ב'ספר הקהילות'<sup>5</sup> וכן לפרסום פומבי של אירוסין על מנת להבטיח שהבחורים הצעירים לא ינצלו את משפחות הכלות על ידי נטישה או הגדלת הסכום הכספי עליו הוסכם.

<sup>3</sup> התמונה מופיעה בחלק הנספחים.

<sup>4</sup> י"מ טיקוצ'ינסקי, האישה על פי תורת ישראל, ירושלים תר"ף עמ' נ"ט.

שער ד' - חינוך חברתי ערכי

בשנת 1911 הודיע הרב יעקב מאיר כי בכוונתו לשוב ארצה ולסיים את תפקידו כרב הקהילה בסלוניקי. נשים רבות צבאו על בית הועד וביקשו מהרב להמשיך ולכהן כרב הקהילה. לאור פעולותיו הסבירו מדוע דווקא הנשים הגיעו לבית הועד? כתבו משפט אחד המגדיר את יחסו של הרב יעקב מאיר לנשים. נסו לשער מדוע היה יחס זה שונה מגישתם של אנשים אחרים בני דורו לנשים?

❖ סכמו במספר נקודות את גישתו של הרב יעקב מאיר בנושא **מעמד האישה** והתכוונו להציגה בפני הכיתה.

<sup>5</sup> פנקסי הקהילות הם ספרים בהם נהגו הקהילות היהודיות לציין את האירועים השונים דוגמת לידה, בר-מצוה, נישואין ופטירה. שער ד' - חינוך חברתי ערכי



## כרטיס 2

### יחס להשכלה רחבה

בירושלים של סוף המאה התשע-עשרה ותחילת המאה העשרים התקיימו שני סוגי מוסדות לימוד – בתי החינוך המסורתיים "החדר" ולצדם פתיחתם של בתי ספר מודרניים, בהם נרכשה השכלה כללית.

בכל אחת מן השכונות החדשות שנבנו מחוץ לחומת העיר העתיקה נפתח 'חדר' ללימוד הבנים הצעירים. קראו את התיאור הבא של ה'חדר' האופייני:

"ה'חדרים' הראשונים התקיימו בבתיהם הפרטיים של המלמדים או בבתי הכנסת. ב'חדרים' אלה נתקבצו ילדים מגיל רך (בדרך כלל שלוש ארבע) עד גיל שש בערך, והם בילו בהם את מרבית שעות היממה יושבים על מחצלות או על ספסלי עץ ארוכים ונמוכים. ההורים לא בדקו את הכשרתם הפדגוגית של המלמדים, אף לא את המצב הסניטרי של חדרי הלימוד. למעשה, לא לשם לימוד דווקא נתקבצו הילדים ב'חדרים', אלא בעיקר כדי לתת מנוחה לאם הטרודה בביתה. הלימודים ב'חדרים' התנהלו במתכונת ובשיטות הוראה מיושנות. הילדים למדו מקצועות קודש בלבד. תחילה עסקו בלימוד הקריאה בסידור התפילה, ואחר-כך החלו בלימוד חומש לפי הסדר של פרשת השבוע בתוספת מועטה של לימוד הפטרה או ענייני המועדים. המלמדים נקטו עונשי גוף קשים כלפי התלמידים".<sup>6</sup>

למרות התנאים הקשים ניהלו ראשי היישוב הישן מלחמת חורמה נגד היוזמות לפתיחת בתי ספר מודרניים שנתמכו כלכלית על ידי גורמים שונים.

❖ מדוע לדעתכם הייתה התנגדות כה עזה לניסיון לחלץ את התלמידים מהלמידה ב'חדר'?

בוועידת 'המזרחי'<sup>7</sup> שהתקיימה בשנת 1913 אמר הרב יעקב מאיר את הדברים הבאים:

"בזמננו אנו, זמן ההשכלה, מחויבים אנו להיות יודעים את כל הוויות העולם, אין אנו רשאים להיפרד ממי שהוא, רק הכל ואת כל צריכים אנו לקלוט לתוכנו ולעשותו חלק מאתנו. אצל עמים אחרים יש אשר ואנשי הדת הם גם משכילים בידיעות היוצאות מגדר הדת. ואצלנו לדאבוננו על פי רוב אין הדבר כן. ובשביל זה מוסרים אנו את בנינו ללמדם חוכמות חיצוניות אצל אנשים הרחוקים מאתנו ואין להם דבר עם התורה. לו היו גם לנו חכמים על דבר אמת, יודעי תורה ואנשי מדע ויראי ד', אז קם לנו דור שהיה מאחד בקרב את התורה ואת החכמות חיצוניות".<sup>8</sup>

<sup>6</sup> התיאור לקוח מתוך ספרה של רחל שרעבי, היישוב הספרדי בירושלים בשלהי התקופה העות'מאנית 1893-1914, רעננה תשמ"ט עמ' 71.

<sup>7</sup> תנועת המזרחי הוקמה בשנת 1902 כתגובה להחלטת הקונגרס הציוני לקיים חינוך חילוני בארץ. המזרחי היא תנועה פוליטית ציונית-דתית.

<sup>8</sup> הציטוט מופיע במאמרה של מלכה כ"ץ, האם היה הרב יעקב מאיר איש המזרחי או אגודת ישראל? לשאלת עמדתו הפוליטית-הדתית של הרב הראשי הספרדי 1921-1939, פעמים 142-143, עמ' 103.

- ❖ סמנו שלושה משפטים המציינים את השקפתו של הרב יעקב מאיר בענייני השכלה כללית.
- ❖ האם עמדתו מפתיעה בעיניכם?
- ❖ במה שונה עמדה זו מהגישה הרווחת בקרב אנשי היישוב הישן בירושלים?<sup>9</sup>
- ❖ סכמו במספר נקודות את גישתו של הרב יעקב מאיר בנושא השכלה כללית והתכוננו להציגה בפני הכיתה.

---

<sup>9</sup> הישוב הישן הוא מונח המתייחס לאנשי ירושלים הוותיקים. מונח זה יוצר אבחנה בין תושבים אלה ובין בני העלייה הראשונה שהגיעו ארצה.

### כרטיס מספר 3

#### אחדות בין הפלגים השונים בעם:

לפניכם תמונותיהם של איתמר בן אב"י – בנו של אליעזר בן יהודה, ולאה אבושדיד בת למשפחה מכובדת ועשירה שעלתה ממרוקו ובנתה בית מידות מחוץ לחומות ירושלים. איתמר ולאה נישאו – אולם משפחתה של הכלה התנגדה בתחילה לקשר בין השניים.



תמונתה של לאה אבושדיד לקוחה מאתר הויקיפדיה.



תמונתו של איתמר בן אב"י לקוחה מאתר הויקיפדיה.

כך תיאר בן-אב"י את התנגדותם:

"עם כל רצונה של מרת אבושדיד, אמה של לאה, להסביר לי פנים, היה הדבר לפעמים מעל לגבול יכולתה. כי רבים כל כך היו הבחורים מכל העדות אשר באו לבקש את יד בתה, בחורים חשובים ממני בעיניה, גם בעושר וגם בעמדה חברתית, ובפרט הייתה קשורה בכל נימי נפשה עם כל מה שהוא ספרדי, ואני האשכנזי הייתי כמין עצם בגרונה."<sup>10</sup>

❖ מה ניתן ללמוד מתיאור זה בנוגע ליחסים בין ספרדים ואשכנזים בעיר?

לפניכם עובדות נוספות העשויות לשפוך אור על התנגדות אימה של לאה לנישואיה עם צעיר ממוצא אשכנזי: במאה התשע-עשרה נמנו רוב היהודים בעיר על הקהילה הספרדית, אולם מספרם של יוצאי אשכנז הלך וגדל. לקראת סוף המאה, בשנת 1870, בקשו האשכנזים וקבלו, אישור לקיים שחיטה נפרדת, דבר שהיווה פגיעה בהכנסה של המוסדות הקהילתיים בעיר.

<sup>10</sup> איתמר בן אב"י, החצוף הארצישראלי: פרקים מחייו של הילד העברי הראשון, ראשון לציון 2016 עמ' 194. שער ד' - חינוך חברתי ערכי

השכונות הראשונות שנבנו מחוץ לחומות שמרו על צביון עדתי – כל אנשי השכונה נמנו על מוצא דומה.

- בדרשה שנשא הרב יעקב מאיר בשנת 1894 הוא התייחס לסוגים שונים של פירוד בעיר ירושלים. הרב התייחס לריחוק ולמתח בין העדות:

"גם בין איש לרעהו אנו רואים כי מיום ליום הפירוד מתרחב בין האחים... ולבי אומר לי, כי שורש הפירוד מסתעף לשניים: דבר השחיטה ושינוי הלשונות – הללו מדברים ספרדית והללו מדברים אשכנזית, איש את שפת רעהו לא ישמע".<sup>11</sup>

❖ מהם שני העניינים המפרידים בין אנשי ירושלים? מדוע לדעתכם דווקא עניינים אלה משמעותיים ליצירת ההתבדלות של קבוצות שונות בעיר?

❖ מה לדעתכם הוביל את הרב יעקב מאיר לצאת נגד העמדות הרווחות בקרב הקהילות בירושלים?

❖ סכמו במספר נקודות את גישתו של הרב יעקב מאיר בנושא הפירוד והאחדות והתכוננו להציגה בפני הכיתה.

<sup>11</sup> הציטוט לקוח מצבי זהר, אחדות היא חיים, פירוד הוא מוות; עיון בדרשה שנשא הרב יעקב מאיר בשנת תרנ"ד (1894), פעמים 142-143, עמ' 51.